

LÁSZLÓ SZABOLCS

Béerkocsival az Ígéret Földjén

VÉGEL LÁSZLÓ: NEOPLANTA AVAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE. VÁROSREGÉNY

Noran Libro
Budapest, 2013
296 oldal, 2990 Ft

„Újvidéken újvidékiek lenni sziszifuszi hitvallás” – írja elé-
gikusan Végel László *Hontalan lokálpatriotizmus* című esszé-
jében az otthonaként választott, többkultúrájú és összetett
történelmú vajdasági városról. Elemző tekintetének szeretet-
teljes és komoly hangütése érthető, hiszen Újvidék, és ennek
irodalmivá lett képzete – már első regényétől kezdve, ön-
elemző esszéin keresztül – életművének központi témájává
vált. Végel szövegeiben a konkrét kiterjedésű, ám ugyanak-
kor szimbolikus jellegű város egyidejűleg képviseli a békés
szellemiség, az utópisztikus világnézet és a kiegyensúlyozott
életforma ideálját, illetve eme reményteli képzelgések csaló-
ka, kudarcos illúzióját. Új regénye, a *Neoplanta avagy az Ígé-
ret Földje*, amely alcímében „városregényként” van meghatá-
rozva, erről a részben átélt és részben elképzelt ambivalens,
közép-európai jelenségről nyújt kikerülhetetlen tanúságté-
telt, édes-keserű emléket, és tudatosan felépített epilógust.

Egy város mindig több önmagánál: így Végel számára is a
történetekben és nyelvekben gazdag Újvidék egy többretegű
kompozíciót alkot, amely nem csupán hálás irodalmi nyers-
anyag, hanem művészi és társadalomelméletileg jelentős
téma, pontosabban folyamatos kihívás. Hiszen olyan labora-
tóriumnak lehet kezelni és ábrázolni, amelyben a modern
kor egyik legfontosabb és legproblematikusabb kísérlete zaj-
lott le: a különböző etnikumú egyének és közösségek együtt-
élésének viszontagságos története. Mert az ilyen többretegű
és többkultúrájú városok – amelyek jellegzetesen előfordul-
nak tágasabb térségünkben, Kolozsvártól Pozsonyig, Vilnius-
tól Isztambulig – mikro-társadalmának a vizsgálatán keresz-
tül az összefonódott, traumatikus múltunk, és az általa meg-
határozott önazonosságunk kérdéseit lehet boncolgatni.
Ezen problémakör feszegetését és ábrázolását felvállaló iro-
dalmi paradigmában – amelyet olyan szerzők is képviselnek,
mint Bodor Ádám, Láng Zsolt vagy Hunčík Péter – Végel im-
már igazi klasszikusnak számít.

Amint a regényből kiderül, Újvidéknek már a keletkezéstörténetében ott az ideális, ki-egyensúlyozott létformára való sorsszerű indíttatás, sőt egyenesen felszólítás. A krónika szerint 1748-ban a területen lakó németek, szerbek, magyarok, zsidók és örmények (meg a többi nemzetiségek: a románok, szlovákok, horvátok, bolgárok stb.) elhatározták, hogy várost szeretnének alapítani, ezért összegyűjtötték minden megspórolt pénzüket, előljárási felutaztak Bécsbe, és Mária Teréziához folyamodtak a „szabad királyi város” címéért és jogáért. A császárnő teljesítette kérésüket, és mivel a kérelmezők nem javasoltak nevet, ékes betűkkel ráírta a latin oklevélre: „Legyen a neve Neoplanta, és minden nép nevezze a saját nyelvén.” Ezért lett aztán a város neve németül Neusatz, szerbül Novi Sad, magyarul pedig Újvidék. Az összefogás anekdotikus gesztusából kinőtt városalapítás így teremtette meg a „neoplantai” kozmopolita ethosz bámulatra méltó, ám sajnos illuzórikus meséjét.

A könyv lapjain a város sorsa összefonódik lakosainak sorsával: a huszadik század történelmi erőszakhullámai és abszurd szituációkat okozó impériumváltásai közepette a regény olyan szereplők tragikomikus szenvedéstörténetét követi, akik jóhiszeműen hittek az újvidéki utópiában és a város egyedi szellemiségében. Megidézett alakjuk, történetük és jámbor hitvallásuk által kap formát, s egyben bizonyítékot, a város ethosza, ám elkerülhetetlen bukáruk, avagy az elszigeteltség révén elő kövületté változásuk jelzi a szellemiség sziszifuszi jellegét. Kívülről Hitler és Sztálin, Horthy és Tito katonái, belülről pedig a lappangó, kitérésre kész utálat, irigység és sovinizmus rombolja a városban az együttélés törekeny békéjét. A minderre rátelepülő „szardónikus hazugságok” nem tudják elfelejtetni vagy megváltoztatni azt a groteszk tényállást, hogy a Duna völgyében egy hatalmas „multikulturális tömegsír”.

A regény főszereplője, Újvidék magányos, de annál beszédesebb fiákerese, Lazo Pavletić, remekül testesíti meg a város ambivalens szellemiségét: a kultúraköziség ethoszát és a titkos bűnök keserű terhét. A városregény az ő alakján és történeteinek keresztül bontakozik ki, míg a szöveg végigköveti a fiáker megszokott, ám immár utolsó körútját. Lazo, mesterségének köszönhetően, minden egyes utcát és városlakót ismer, s ami a legfontosabb: mint egy hrabali figura, megszakíthatatlanul mondja-mondja a viszontagságok, gyilkosságok és túlélések történeteit. Apjától örökölt bérkocsija révén mintha összenőtt volna a várossal, nézőpontja a néma tanúk, a helyszínek és épületek felől mutatja be a sokat megtapasztalt Szabadság tér, a hajdani Dornstädter (később Moszkva, aztán Zágráb, végül Atina nevű) kávézó, a Csillag Szálloda, a temető és az utcák történetét. Ugyanakkor személyében felidéződik az a bizonyos közép-európai átlagember, akinek származása összetett, aki a három helyi nyelven (majd öregkorára angolul is) gond nélkül képes társalogni, és aki számára az urbánus, modern, kozmopolita életmód szinte banálisan természetes. Mindazonáltal, fekete öltönyében és régi bérkocsijával maga az anakronizmus jelképe, a „régidők” maradványa, aki – akárcsak a város egyes részei – elvileg nem kellene már létezzen, sem a szocializmusban, sem a kapitalizmusban.

Beszélgetőpartnere, a regény közvetlen narrátora (aki pár életrajzi adat és tapasztalat révén összefüggésbe hozható a szerzővel), már egy másik kor gyermeke, aki az „épülő szocializmus” prizmáján keresztül ismerte meg Újvidéket, és így vált számára az Ígéret Földjévé. Az ötvenes években szocializálódva, számára a „neoplantai” ethosz, és a városban megtapasztalt diverzitás, a Jugoszláv föderáció univerzalista ideológiájával válik azonossá. Az etnikumok fölötti világnézet választása talán érthető menedékként is, miután gyerekkora a magyarellenes történelemtankönyvek („a fasiszta magyarok Hitler csatlósai”) és a titokban hallga-

tott, Jugoszláv-ellenes Kossuth Rádió („Tito a kapitalizmus láncos kutyája”) közötti feldolgozhatatlan ellentétben telt el. Ám ugyanakkor meggyőző képet kapunk arról is, ahogy a Tito elvtárs hiperbolikus alakjából sugárzó kohéziós erő ideiglenesen képes volt – például a gimnáziumi bentlakásban vagy a vidéki munkásokkal felduzzasztott soknyelvű, modernizálódó városban – megteremteni azt a vonzó illúziót, hogy a „testvériség és egység” eszméje valóra válhat.

Ám akárcsak a törékeny újvidéki kozmopolita szellemiség, a nagyléptékű testvériség reménye is kudarcra van ítélve. A regény szerkezetének talán leglényegesebb aspektusa, hogy az elbeszélés és a visszaemlékezés a két központi szereplő (néhol szerb, máskor magyar nyelven zajló) dialógusában jön létre. Beszélgetésük, és az ebben megidézett számtalan múltbeli szóváltás, több generáció párbeszéde is egyszerre: Lazo révén az apák szólítják meg a fiak nemzedékét. Keserű szarkazmussal vallanak a mindent átszövő történelmi bűnökről: „Valamennyien gyilkosok unokái vagy örökösei vagyunk. De a gyilkos mindig a másik, a vérengzés úgy kezdődött, hogy mi csak visszalóttünk. A kezünk véres, de a lelkiismeretünk tiszta.” (237) Ennek a háritásnak ellenállva, a traumatikus múlt kibeszélése, illetve felderítése rámutat a titói szlogen és felszíni béke alatt meghúzódó közös hallgatás szerződésére, és az ebből származó káros amnéziára. Így, miközben Lazo és a narrátor baráti, ám szimbolikus erejű társalgásában konkrét, személyes formát ölt az együttélés „neoplantai” szellemisége, egyben a város legemberibb öröksége, addig az általuk megidézett tragikus vagy abszurd történetek fokozatosan lebontják egy idealizált és nosztalgiaiába burkolt életforma lehetőségének illúzióját.

A visszaemlékezés záró pontján a város jelene lesújtó: egyedi ethosza és sokszínűsége immár csak emlékként él három nevében, a többnyelvű táblákban, és a temetőben. Ám mindez ellenére, jövője azért nyitott, konklúzió nélküli és kifürkészhetetlen. Az utolsó jelenetben egy titokzatos és érthetetlen beszédű férfi átveszi a Lazótól hátramaradt fiákert, és eltűnik vele a sarkon. Ezután pedig csak találgatni lehet, hogy milyen hagyományt akar továbbvinni, mit is akar meghódítani, és hogy számára a város átkozott végzet lesz, avagy az Ígéret Földje.